

Sander Angelsø

DEN POLITISKE SOCIALISERINGS PROCES

Politisk socialisering må i dag siges at være et veltablet underområde inden for den politiske videnskab. Umiddelbart kunne det synes som om, at politisk socialisering som område mere naturligt hørte hjemme i sociologien og/eller psykologien. Både historisk og i problemstillingen hører socialiseringsbetragtninger hjemme i disse discipliner - og intet taler for at man ikke inden for disse områder skulle kunne beskæftige sig med socialiseringen af politiske orienteringer og adfærd.

Pointet er, at politologers interesse for politisk socialisering kræver en begrundelse - en politologisk begrundelse, som ligger ud over begrundelsen for at beskæftige sig med politisk socialisering i sociologisk og psykologisk sammenhæng, d.v.s. en begrundelse, der går ud over en forklaring af det enkelte individs politiske orienteringer og adfærd.

Det vil sige, at man ideelt må kræve en politologisk approach til politisk socialisering, hvor politiske fænomener (makrofænomener) relateres til individets politiske socialisering (mikrofænomener). Indkorporeringen af politisk socialisering som variable kan således opfattes som et forsøg på at forklare politiske fænomener helt eller delvist ved data fra individniveauet.

Yderligere er det karakteristisk for området politisk socialisering, at der - i modsætning til andre grene af politologien, som beskæftiger sig med individuelle politiske orienteringer og adfærd - anlægges en procesbetragtning. Alle forfattere opfatter individets politiske socialisering som en proces - ikke kun individets øjeblikkelige politiske orienteringer og adfærd har interesse, men derimod er det man ønsker at studere den førliggende politiske socialiseringsproces.

Disse to aspekter - ambitionen om at sætte individets politiske socialisering i relation til politiske fænomener samt procesbetragtningen - udskiller politisk socialisering som et selvstændigt område.

I denne artikel skal kun det ene af hovedaspekterne behandles - nemlig procesbetragtningen.

Procesbetragtningen

I og med at forskningen i politisk socialisering så godt som udelukkende er foregået på individniveauet, kunne det forventes, at netop procesbetragtningen ville træde frem som det centrale - ikke mindst fordi alle forfattere definerer individets politiske socialisering som en proces. Imidlertid står på dette område meget tilbage at ønske.

Hvis der i første omgang tages udgangspunkt i de to vigtigste politologiske approaches til politisk socialisering, vil det fremgå, at disse siger meget lidt om selve socialiseringsprocessen.

Politisk socialisering defineres af Easton som "those developmental processes through which persons acquire political orientations and patterns of behavior".¹⁾ Selve system-persistens approachen giver kun den yderligere støtte, at det herigennem afgrænses, hvad der skal forstås ved "politiske" orienteringer og adfærd. Ud fra selve definitionen kan kun siges to ting om socialiseringsprocessen: For det første er det en "developmental process" - men heri ligger dog ikke mere end, at man skal betragte tilegnelsen af politiske orienteringer og adfærd over et vist tidsspænd. For det andet tillægges individet via udtrykket "acquire" en vis grad af aktiv medvirken i socialiseringsprocessen.

Det skal dog påpeges, at Easton selv finder sin definition meget anvendelig, netop fordi den er så "intetsigende".²⁾ For det første fordi den intet siger om tilegnelsesprocessens karakter, og for det andet fordi den intet siger om socialiseringens konsekvenser. Nok er disse udeladelser foretaget i definitionen, men det betyder på den anden side ikke, at der ikke findes mere eller mindre eksplicitte forudsætninger om socialiseringsprocessens karakter andre steder i Eastons bog - men en egentlig udarbejdet approach eller approaches er der dog ikke tale om. Forudsætningerne har i høj grad ad hoc og eklektisk karakter, idet der kan identificeres elementer fra følgende approaches til gene-

1) D. Easton & J. Dennis: Children in the Political System: Origins of Political Legitimacy, New York, 1969, p. 7.

2) Ibid., pp. 9-10.

rel socialisering: psykoanalytisk-, social-learning- og kognitiv-udviklings-approach.

Også i system-maintenance approachen behandles socialiseringsbegrebet meget overfladisk. Af definitionen - politisk socialisering er "the process whereby political attitudes and values are inculcated as children become adults and as adults are recruited into roles" - kan udledes to ting: For det første er der tale om en livslang proces - og for det andet tillægges individet en passiv rolle - "inculcated" antyder, at socialiseringen presses ned over individet. Et væsentligt punkt skal dog berøres, idet det umiddelbart følger af approachen. Efter en struktur-funktionalistisk tankegang varetages de forskellige funktioner af strukturer, d.v.s. at man i den sammenhæng må søge efter socialiseringsstrukturer - d.v.s. som termerne anvendes i dag - søge efter socialiseringsagenter. Således må agentbetragtninger ifølge denne approach være langt mere relevante end ifølge en system-persistens approach.

Som tidligere nævnt opfattes politisk socialisering som en proces - eller mere korrekt som en serie af sociale og psykologiske processer.⁴⁾ Mange forfattere opererer da også med begrebet ud over selve definitionerne, men hvorvidt disse såkaldte procesbetragtninger nu også er egentlige procesbetragtninger kan imidlertid diskuteres. Dog er det klart, at kun få forfattere benytter indfaldsvinkler, som kan betegnes som egentlige approaches til socialiseringsprocessen, d.v.s. approaches, som direkte tager sigte på studiet af processer. Langt de fleste forfattere benytter derimod løsrevne forudsætninger og tankegange, som i høj grad har ad hoc karakter.

Den typiske form for procesbetragtning er således, at visse basale forudsætninger tages som udgangspunkt - også uden at dette i synderlig grad smitter af på den senere behandling. Efter konstateringen af bestemte mønstre for udviklingen af politiske orienteringer og adfærd anvendes dernæst ad hoc forklaringer og efterrationaliseringer. Således har man ikke på forhånd via en approach søgt at klargøre, hvilke faktorer der må forventes at være de afgørende. Dette betyder for det første, at en vur-

---

4) Dawson & Prewitt: Political Socialization, Boston, 1969, p. 37.

dering af forskellige approaches' hensigtsmæssighed ikke kan foretages - hvilket på langt sigt er uheldigt for forskningens videreudvikling. For det andet svækkes tilliden til eventuelle ad hoc forklaringer i og med, at der er tale om ad hoc forklaringer. Særligt når det gælder forklaring af socialiseringsprocesser, som er yderst komplekse, synes ad hoc forklaringer at blive for simple.

M.h.t. forudsætningerne, der typisk indgår i forskningen, kan der være grund til kort at opridse, hvilke dimensioner diskussionen drejer sig om. For det første er der spørgsmålet om, hvor tidligt den politiske socialisering starter. Her har den dominerende opfattelse været, at den starter meget tidligt, men der er dog i de senere årfremkommet undersøgelser, der sætter et væsentligt spørgsmålstegn herved. For det andet er der spørgsmålet om, i hvilken periode den væsentligste socialisering foregår - om det er i barndommen, ungdommen eller først i voksenalderen. En tredje dimension går på individets rolle i socialiseringsprocessen - er individet passivt eller aktivt deltagende. For det fjerde er der spørgsmålet om processens karakter - er politisk socialisering et aspekt af personlighedsudviklingen, er det en intellektuel proces, er det en indlæringsproces osv. For det femte er der spørgsmålet om, hvilke faktorer der i særlig grad påvirker socialiseringsprocessens forløb - er det indre-psykologiske faktorer eller ydre-sociale faktorer? Endelig er der spørgsmålet om, hvorledes den tidligere politiske socialisering påvirker senere socialisering og adfærd.

M.h.t. forklaringer af socialiseringsprocessen er der fire ting at bemærke. For det første er de typiske betragtninger ikke forklarende, men indskrænker sig til at være beskrivende. Den typiske procesbetragtning er således i praksis indskrænket til at være en beskrivelse af udviklingen i politiske orienteringer over alder. For det andet har evt. forklaringer præg af at være af ad hoc og eklektisk karakter. At udtrykket ad hoc karakter anvendes går på, at forklaringerne primært søges efter at en undersøgelse har givet visse empiriske data. Opstillingen af forklaringsmodeller eller systematisk anvendelse af approaches beregnet til socialiseringsprocessen hører således til de absolutte undtagelser. Mht. eklektisk menes der hermed, at man søger forklaringer i form af henvisninger til ikke-politologiske

approaches til processen, dog ikke således at man søger at anvende disse som helhed, men netop søger udvalgte dele heraf som kan anvendes i det foreliggende tilfælde. For det tredje må nævnes, at langt hovedparten af forfatterne ikke beskæftiger sig med tanker i denne retning, hvilket ofte begrundes med at politologer ikke bør henfalde til socialpsykologiske studier.

Man må således konkludere, at man næsten udelukkende har beskæftiget sig med socialiseringsindholdet frem for med selve socialiseringsprocessen. D.v.s., at man ikke har beskæftiget sig med, "hvordan" den politiske socialisering sker, hvilket betyder, at man i stedet for at foretage dynamiske procesbetragtninger har fået et statisk billede af politisk socialisering. Ved siden af kritikken af de politologiske approaches til politisk socialisering finder jeg, at manglen af procesbetragtninger er den væsentligste kritik, man i dag kan rette mod forskningen i politisk socialisering. Det, jeg primært anker over, er, at kun meget få studier systematisk behandler selve socialiseringsprocessen - d.v.s. arbejder med en approach, der sigter på procesbetragtninger.⁵⁾

Denne mangel på approaches - eller rettere manglende brug af mulige approaches - har ført til, hvad jeg vil betegne som "løse" procesbetragtninger, d.v.s. en opfattelse, der tenderer i retning af at tale om en proces, hvis der ved t_1 er sket en ændring i forhold til t_0 . Kritikken må opfattes som en kritik af sekvensbetragtningen, som denne anvendes ved studier af politisk socialisering. Den fremherskende betragtningsmåde er, at hvis man ved, at børn i x-års-alderen har orienteringerne a_x og b_x , i y-års-alderen orienteringerne a_y , b_y og c_y , i z-års-alderen orienteringerne a_z , b_z , d_z og d_z osv. - ja, så vil man tale om en procesbetragtning. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Det, man reelt gør, er at se på indholdet af socialiseringen i x-, y- og z-års-alderen - men man har ikke set på processen i den forstand, at processen er de "mekanismer", som virker mellem x-, y- og z-års-alderen - d.v.s. de mekanismer, som forklarer hvordan de pågældende orienteringer fremkommer. Man har kun foretaget en

5) Vedr. anvendelsen af approach-begrebet, se min specialeopgave: Politisk socialisering - og approaches hertil, Århus, 1973, stencil, appendix B, pp. 307-313.

komparativ statistisk beskrivelse af udviklingen i orienteringerne - deres antal og deres indhold.

Et typisk eksempel på en sådan betragtningsmåde findes hos Easton og Dennis,⁶⁾ som mener at have identificeret nogle mekanismer så som "personalization", "politicization", "institutionalization" og "idealization". De mener hermed at have foretaget en procesbetragtning. Dette er imidlertid kun rigtigt ifølge en løsagtig opfattelse af procesbegrebet - efter en strammere opfattelse kan dette ikke opretholdes. Det, Easton og Dennis reelt gør, er at foretage en bedømmelse af socialiseringsindholdets karakter i de forskellige sekvenser. De finder således i en periode, at indholdet af de politiske orienteringer er præget af personalisering - i en anden af idealisering osv. - og disse fænomener betegnes så som "mekanismer". Dette konstituerer imidlertid ikke en procesbetragtning, idet der kun er tale om at sætte etiketter på socialiseringsindholdet i en bestemt periode.

Det må pointeres, at det ikke er sekvensbetragtningen som sådan, der kritiseres, men måden den anvendes på i politisk socialisering. Kritikken går som nævnt på, at systematiske procesbetragtninger ikke foretages, hvilket i praksis betyder, at mekanisme-spørgsmålet ikke berøres. Nu kan hertil bemærkes, at disse mekanismer ikke kan iagttages, hvorfor de må fremgå via en fortolkning af empiriske data. Men uden at anlægge en bestemt approach eller anvende en ekspliciteret teori er man ilde stedt, når en sådan fortolkning skal gives. Reelle procesbetragtninger kræver altså mindst, at en procesapproach anlægges systematisk. Endvidere er det også klart, at en sådan approach eller teori ikke kan anvendes efter, at en undersøgelse er foretaget, simpelthen fordi anvendelsen af forskellige approaches og teorier forudsætter forskellige typer af data - d.v.s. ad hoc forklaringer kan kun betragtes som et kuriosum.

Problemet er imidlertid nærmere at fastlægge, hvad der konstituerer en procesbetragtning. Individets politiske socialisering kan opfattes som en række sociale og psykologiske processer. For at tale om en procesbetragtning vil jeg generelt kræve, at den forklarer, hvorledes individets politiske orienteringer og adfærd fremkommer, samt at der anlægges en dynamisk synsvinkel

---

6) Easton & Dennis, op.cit., 1969, bl.a. pp. 287-88.

og ikke en statistisk eller komparativ statistisk betragtningsmåde. Hermed ikke sagt - som man umiddelbart kunne få indtryk af - at forklaringsfaktorerne udelukkende skal findes på individniveauet.

Nøglen til forståelsen af individets politiske socialisering er, at denne sker via individets sociale oplevelser og erfaringer. Kravene til procesbetragtningen implicerer hermed to ting: For det første er der spørgsmålet om, hvorfor og hvordan sådanne sociale oplevelser og erfaringer påvirker individets politiske orienteringer - d.v.s. man må interessere sig for, hvad der kan kaldes "psykologiske mekanismer", hvori ikke ligger andet end at forklaringsfaktorerne i relation til individet kan opfattes som "indre". For det andet er der spørgsmålet om hvilke faktorer, der påvirker og determinerer individets sociale oplevelser og erfaringer.

Det er efterhånden påpeget flere gange, at velegnede approaches til studiet af socialiseringsprocessen ikke er blevet anvendt. Men selv om dette havde været tilfældet, var man nok ikke kommet meget længere alligevel på grund af karakteren af de undersøgelser, man har foretaget.

I denne forbindelse kan refereres den kritik, som Prewitt, van der Muhll & Court⁷⁾ fremsætter, og som får dem til at konkludere, at man har en lang række afhængige variable uden uafhængige variable, hvilket unægteligt er uheldigt. Kritikken tager sit udgangspunkt i, at hovedparten af studierne ser udviklingen i relation til alder.

For det første kan der være tale om, at alder bruges som uafhængig variabel. Der antages således at være en sammenhæng mellem alder og politiskeorienteringer. At dette senere viser sig at være tilfældet bliver ganske uinteressant, idet det på forhånd var forudsat.

For det andet kan alder benyttes som surrogatvariabel, d.v.s. at alder opfattes som et udtryk for de reelt uafhængige variable, nemlig som et praktisk anvendeligt samleudtryk for

---

7) K. Prewitt, G. van der Muhll & D. Court: "School Experiences and Political Socialization: A study of Tanzania Secondary School Students", Comparative Political Studies, 1970, pp. 203-225.

tidligere socialiseringsoplevelser. Men alder bliver her en så svært interpreterbar variabel, at den ikke bliver til nogen som helst nytte.

Endelig for det tredje optræder alder som "bagdørs"-variabel. Ofte anvendes en lang række individkarakteristika som variable. Der er dog den beklagelige omstændighed ved variable som køn, race, IQ osv., at det netop ikke er variable for det enkelte individ - men kun varierer på aggregerede størrelser. Men hvis socialiseringen skal forstås som en proces, som individet gennemløber, er det nødvendigt at medtage variable, som varierer. Argumentet er herefter, at man anvender individkarakteristika ud fra den forudsætning, at de varierer - forstået på den måde, at individets oplevelser af disse karakteristika varierer med alderen og dermed har betydning for individets politiske orienteringer. Som det ses indføres den u hensigtsmæssige alder altså via bagdøren.

At sådanne studier ikke kan være særligt fremmende for teori-dannelsen m.h.t. socialiseringsprocessen skulle umiddelbart være klart. Det, der kræves, er altså ikke, at man opdeler individerne i kategorier efter deres mere eller mindre konstante karakteristika. Tværtimod er det nødvendigt, at kategoriinddelingen sker med forskellige socialiseringsoplevelser som kriterium.

På baggrund af denne kritik er det klart, at den lange række af data, man indtil videre har indsamlet, kun til en vis grad er anvendelige ved procesbetragtninger. Man må således konkludere, at ikke kun approaches til socialiseringsprocessen må efterlyses, men at det i lige så høj grad er nødvendigt også at indsamle data af en anden type end de hidtidige, som koncentrerer sig om individkarakteristika.

Konklusionen på denne behandling af de såkaldte procesbetragtninger må altså blive, at man ikke m.h.t. dette hovedaspekt har gjort fremskridt af betydning. Jeg finder imidlertid, at procesbetragtningen er så væsentlig en dimension i forskningen, at der netop på dette område må gøres forsøg på at opnå forskningsresultater. Jeg skal i det følgende argumentere for procesbetragtningens relevans - herunder også at disse ikke er politologisk uinteressante eller irrelevante, samt for nødvendigheden af at anvende en approach, som tager sigte på egallige procesbetragtninger.

Socialiseringsprocessens relevans

Hvis man skulle give en kort karakteristik af forskningen i politisk socialisering, må man sige, at forskningen har været præget af, at uheldige, utilstrækkelige og for snævre approaches og indfaldsvinkler har været anlagt, og at den faktiske forskning har accentueret disse uheldige forhold yderligere.

"Hvad så?". Ja, simpelt sagt må man i første omgang gøre to ting: For det første må man gøre problemstillingen på de områder, som allerede er dækket af en approach, betydeligt bredere - og for det andet må man opstille approaches til studiet af problemstillinger, som ikke indgår i de eksisterende approaches.

D.v.s. at særligt to problemer må løses. Det første er, at man må udbygge de politologiske aspekter af approachene og hermed legitimationen for at beskæftige sig med politisk socialisering - d.v.s., at mange flere og til sammen bredere problemstillinger må inddrages. Det andet problem er at dække hullerne i de eksisterende approaches - hvilket in casu betyder, at man må studere selve socialiseringsprocessen. D.v.s., man må søge efter approaches til studiet af denne. Det er det sidste problem, der særligt skal forfølges her.

Det skal dog meget stærkt fremhæves, at dette ikke må opfattes som et forsøg på at undgå eller minimere de politologiske betragtningers betydning. Pointet er, at netop at forfølge procesbetragtningen er det p.t. mest frugtbare. Jeg skal herefter gå over til en nærmere argumentation herfor.

De tidligere opstillede krav til en procesbetragtning havde en yderst generel formulering, men tankegangen var i og for sig ganske simpel, idet der ikke siges andet end, at individets politiske socialisering kan ses som dette individs reaktion på omgivelserne i et samspil med disse. Hvordan denne proces foreløber, hvad der er de relevante sociale oplevelser og erfaringer, hvilke psykologiske mekanismer, der virker, osv., er imidlertid et spørgsmål, der i dag ikke kun kan gives ét svar på. Svaret vil netop afhænge stærkt af, hvilken approach som anvendes. Det er således ikke muligt at konkretisere kravene til en procesbetragtning yderligere uden at glide over i en ganske bestemt opfattelse af socialiseringsprocessen, hvilket selvfølgelig gør det vanskeligt at argumentere for procesbetragtningers relevans på nuværende tidspunkt. Man må således i første omgang

bedømme frugtbarheden af procesbetragtninger ud fra en ideel - og utopisk - antagelse om, at man har en eller anden form for tilfredsstillende dynamisk forklaring af socialiseringsprocessen.

Dette viser dog også med al ønskelig tydelighed, at man ikke via procesbetragtninger løser alle problemer med et slag. Tanken er derimod "bare", at en lang række problemer vil kunne belyses yderligere via en procesbetragtning, og at man således kan komme ud af det dødvande, forskningen i politisk socialisering p.t. befinder sig i. Det hævdes således heller ikke, at procesbetragtninger "vil være sagen" i al evighed, og vægten på procesbetragtningerne er ikke en principiel afgørelse til fordel for socialpsykologiske studier, men derimod en pragmatisk afgørelse på grundlag af en analyse af forskningen i politisk socialisering - det er en forskningsstrategisk afgørelse.

Som udgangspunkt for netop at slå ned på procesbetragtningen kan nævnes flere forhold. For det første er procesbetragtningen det ene af de hovedaspekter, som karakteriserer området politisk socialisering og dermed gør dette interessant. For det andet kan påpeges, at den foretagne forskning næsten udelukkende er koncentreret om individniveauet. For det tredje, at der mod denne forskning kan rettes en ret omfattende kritik, som alt i alt kan føres tilbage til den manglende systematiske anvendelse af en procesapproach. Endelig for det fjerde kan peges på de første 10 muligt anvendelige approaches til socialisering inden for andre samfundsvidenskabelige discipliner.

På baggrund af ovenstående har jeg fundet det ulejligheden værd at gennemgå og vurdere nogle af disse discipliners approaches (psykoanalytiske approach, kognitive udviklings approach samt en social-indlærings approach) til socialisering med henblik på, om disse med fordel kunne anvendes ved studiet af politisk socialisering.⁸⁾ Dette ikke mindst for at se, hvorvidt sådanne approaches kunne bringe en større klarhed over allerede foretagne undersøgelser af politisk socialisering, samt hvorvidt sådanne approaches kunne anvendes ved egentlige procesbetragtninger i forbindelse med politisk socialisering.

---

8) Min speciale-opgave, op.cit., kap. 7.

Denne gennemgang og vurdering er det imidlertid ikke muligt at give i artikelform, hvorfor værdien af procesbetragtninger primært vil blive belyst ved eksemplificeringer. Som baggrund herfor skal kort berøres karakteren af tre væsentlige approaches til socialiseringsprocessen - den psykoanalytiske approach, den kognitive udviklings approach samt den sociale - indlærings approach.

Der findes et utal af varianter af den psykoanalytiske approach, men her skal særligt den freudianske versions grundtankegang lægges til grund. Egentlig er denne approach mere en approach til personlighedsudvikling end til socialiseringsproblemer, men den har på den anden side påvirket socialiseringsstudier - og ikke mindst studier af politisk socialisering - i så høj grad, at en behandling er nødvendig - uanset om man iøvrigt finder denne approach hensigtsmæssig eller ej.

De væsentligste freudianske forudsætninger er dels vægten på de ubevidste processers betydning for personlighedsudviklingen i forhold til de bevidste processers, dels at dynamikken i disse processer skabes via drifterne, som opstår i legemet.

Den freudianske personlighedsmodel består af tre strukturer - idet, egoet og superegoet. Idet (energisystemet) består af de instinktive, medfødte og ofte ubevidste drifter, som giver anledning til impulser i retning af behovstilfredsstillelse. Egoet (dirigerende system) er ikke medfødt men dannes hurtigt via vækst - og modningsprocesser og udgør individets bevidste, rationelle jeg, som skal dirigere individets handlinger på en fornuftig måde (set i relation til omgivelserne) via sansning og logisk tænkning. Superegoet (hæmmende system) er derimod et rent miljøprodukt - er udtryk for de forbud og påbud, omgivelser giver m.h.t. individets handlinger.

Personlighedsudviklingen må ses som et forløb, der afhænger af, hvorledes konflikter mellem id, ego og superego løses. Specielt er konflikterne mange og store mellem id og superego. Egoets opgave er her at tilpasse de to systemer til hinanden. Her kan anvendes de forskellige former for forsvarsmekanismer (fortrængning, rationalisering, projektion osv.).

I relation til socialiseringsstudier er det klart, at denne approach ikke har dette som primær interesse, idet superegoet er af mindre betydning end de andre personlighedsstrukturer samt er den struktur, som dannes senest. Væsentligt er det også

i denne forbindelse, at superegoet er noget passivt i relation til individet - er så at sige udtryk for det, som presses ned over hovedet på individet. Yderligere må påpeges, at alle de drifter, Freud opererer med, er biologisk bestemte - der anvendes således ikke nogen form for "sociale drifter" - f.eks. kontaktbehov.

Den kognitive udviklings approach er særligt forbundet med navnet Jean Piaget. Denne approach retter sig særligt mod studiet af individets kognitive udvikling, d.v.s. udviklingen i erkendelses- og tænkemåde, og man kunne således spørge, om det er rimeligt at behandle denne approach i forbindelse med politisk socialisering. Hertil kan siges, at denne approach's hovedtankegang flere gange er blevet anvendt, dels er begrundelsen, at den kognitive udvikling sker gennem interaktion med omgivelser - herunder de sociale omgivelser.

Kognitiv udvikling opfattes som ændringer i den kognitive struktur, som igen består af et system af "skemaer". Begrebet skema er en parallel til begreber som biologisk struktur, organisme osv. Det er velkendt, at biologiske strukturer, organer o.l. med udgangspunkt i visse medfødte forudsætninger kan tilpasse sig omgivelserne og ændringer heri. Biologiske strukturer tilpasses nye funktioner, og nye strukturer udvikles for at opfylde eksisterende funktioner. Sådanne evolutionsprocesser anvendes parallelt i forbindelse med skema-begrebet. Skemaer er regler for behandling af informationer og begivenheder og er i sin simpleste form reflekser (senso-motoriske skemaer) og i sin mest udviklede form komplicerede tankegange. Skemaer er imidlertid ikke statiske strukturer - de ændrer sig løbende som følge af individets interaktion med omgivelserne - via akkomodation og assimilation. Assimilation er evnen til at behandle nye situationer og oplevelser med allerede eksisterende skemaer. Akkomodation derimod repræsenterer de ændringer i skemaerne, som er nødvendige for at kunne behandle nye situationer og oplevelser, som ikke umiddelbart kan klares. Retningen af ændringerne i skemaerne går mod ligevægt mellem omgivelserne og den kognitive struktur. Manglende ligevægt - stammende fra manglende organisering og integrering af skemaerne - vil føles som en konflikt-situation, hvorefter der vil ske ændringer i den kognitive struktur i retning af større ligevægt. Dette udgør dynamikken i den kognitive udviklingsproces.

Udviklingen opfattes som basale transformationer af den kognitive struktur, men typisk for denne tankegang er desuden, at denne udvikling beskrives i forskellige stader. Ethvert stade repræsenterer en kvalitativt særegen tænkemåde - overgangen til et nyt stade er kvalitative ændringer i den kognitive struktur. Disse stader forudsættes at udgøre en invariat sekvens, d.v.s. en bestemt rækkefølge, som ikke kan afviges i form af regressioner eller overspringelser.

Specielt i relation til politisk socialisering kan nævnes, at social udvikling sker på principielt den samme måde som anført ovenfor. Social udvikling opfattes som strukturelle ændringer i selvopfattelsen set i relation til opfattelsen af andre mennesker inden for en fælles social verden. Udviklingen går også her i retning af større ligevægt - d.v.s. reciprocitet mellem individets handlinger over for andre og disses handlinger over for individet.

I denne forbindelse er det ligeledes væsentligt at påpege, at opmærksomheden særlig rettes mod det kognitive aspekt frem for det affektive aspekt - men således at den affektive udvikling forudsættes at forme sig på en lignende måde - og parallelt med den kognitive udvikling.

Den sociale indlærings approach findes ligeledes i et utal af variationer, men et fælles træk er anvendelsen af en stimulus-respons sprogbrug samt ret rigoristiske krav til teoridannelse.

Særligt to forudsætninger er karakteristisk for denne synsvinkel. For det første opfattes al adfærd som indlært, og for det andet opereres kun i ringe omfang med psykologiske processer (black-box forudsætning). M.h.t. processen er særligt to begreber centrale, nemlig stimulus og respons. Disse begreber skal dog ikke anvendes hver for sig - netop S-R enheden er den interessante studieenhed. Således er disse begreber også defineret afhængigt af hinanden, idet respons defineres som enhver reaktion på et stimulus, og stimulus defineres som enhver begivenhed, der giver et respons.

Socialiseringsprocessen består i etableringen af sådanne S-R-relationer. Hovedspørgsmålet er: Hvordan indlæres disse

S-R-relationer? Den traditionelle indlæringsteori opererer med to grundtyper - klassisk betingning (at kombinere et eksisterende respons med et nyt stimuli - Pavlovs hundeforsøg) og instrumentel betingning (at en handling knyttes til et bestemt stimulus - Skinners rotteforsøg). Indlæringen sker som følge af forstærkning, idet forstærkningsbegrebet dog ofte kan have flere betydninger, men hovedsagelig anvendes synonymt med straf/belønning. Forstærkningsmåden kan variere - den kan være konsekvent eller partiel, der kan være tale om sekundær betinget forstærkning eller indre medierende respons, osv.

En traditionel S-R-tankegang er imidlertid for mekanisk, når det gælder indlæringen af social adfærd, hvorfor der oftest anvendes en S-H-R-tankegang, d.v.s. der indskydes en hypotetisk mellemkommende konstruktion, der skal tage højde for indre medierende respons, således at det bliver muligt at anvende begreber som tanker, ideer, begreber, sprog m.v. Traditionel indlæringsteori er anvendelig ved social indlæring - men ikke tilstrækkelig.

I social indlæringsteori er følgende begreber særligt væsentlige: imitation (kopiering af modellens diskrete adfærd), identifikation (generel imitation) og internalisering (andres adfærd, normer, vaner, værdier, m.v. gøres til individets egne). Specielt imitation og identifikation er væsentlige, da der herigennem skabes et selvstændigt individ.

Disse tre processer sker på principielt den samme måde - nemlig via kopiering (modefterligning) og kan foreløbe som følge af: forstærkning i traditionel forstand, indre medierende respons eller observation. Særligt indlæring via observation er væsentlig ved de fleste former for social indlæring. Der sker således en indlæring via de iagttagelser, individet gør, og der kan her nævnes fire subprocesser: opmærksomhedsprocesser, bibeholdelsesprocesser, motoriske reproduktionsprocesser samt motivationsprocesser. I den forbindelse skal peges på, at netop indlæring via observation må synes særlig vigtig ved studiet af politisk socialisering.

På baggrund af denne korte, summariske og ufuldstændige behandling af disse tre procesapproaches kan fortsættes med en behandling af betydningen af at anvende sådanne ved studiet af politisk socialisering.

Generelt vil procesbetragtninger kunne tage brodden af en lang række af de kritikpunkter, der kan rettes mod politisk socialiseringsforskningen eller i det mindste belyse disse yderligere.

M.h.t. opfattelsen af socialiseringsprocessens karakter vil denne være afgørende forskellig fra approach til approach. Således vil den politiske socialisering efter en psykoanalytisk opfattelse være et af mange aspekter af individets personlighedsudvikling. Den kognitive udviklings approach vil derimod opfatte den politiske socialisering som et aspekt af individets kognitive udvikling, som delvist forløber afhængigt af interaktionen med omgivelserne - herunder de sociale omgivelser. Endelig vil den sociale indlæringsapproach opfatte den politiske socialiseringsproces som en indlæringsproces, der ikke adskiller sig fra andre indlæringsprocesser bortset fra indholdet af indlæringen. Der er således tale om fundamentalt forskellige opfattelser af socialiseringsprocessen, der vil føre til væsensforskellige studier af den politiske socialiseringsproces i det tilfælde, at disse forskellige approaches anlægges ved studiet heraf. Ligeledes må det være klart, at en sammenblanding af elementer fra de forskellige approaches kun kan ske meningsfuldt i meget begrænset omfang, hvorfor det er nødvendigt at vælge mellem disse approaches, og dernæst anvende den valgte systematisk.

Ligeledes er der betydelige forskelle m.h.t. hvilke faktorer, der betinger processens forløb. Således spiller faktorer, der i forhold til individet er indre (drifter m.v.) den væsentligste rolle ifølge en psykoanalytisk approach, således at ydre faktorerers påvirkning er af negativ karakter forstået på den måde, at de sociale omgivelser repræsenterer visse begrænsninger m.h.t. individets personlighedsudvikling. Den stik modsatte opfattelse repræsenteres af den sociale indlæringsapproach, som næsten udelukkende opfatter processens forløb som bestemt af ydre sociale faktorer. En mellemstilling indtages på denne dimension af den kognitive udviklings approach. Der bliver således ved socialiseringsstudier meget store forskelle m.h.t. hvilke variable og data, der bliver de relevante at studere.

Imidlertid må det også være klart, at der kan tænkes så uendeligt mange relevante variable, at det er tvingende nødvendigt at have en approach at gå ud fra ved udvælgelsen af de uafhængige variable.

Et meget omdiskuteret spørgsmål er, hvor tidligt den politiske socialisering begynder. Den dominerende opfattelse har gennem 1960'erne været, at den politiske socialisering startede meget tidligt - nærmere afgrænset til 6-7 års alderen. Denne opfattelse kan føres tilbage til en freudiansk psykoanalytisk approach. Imidlertid har senere undersøgelser foretaget ud fra en kognitiv udviklings approach givet anledning til diskussion heraf, idet der ud fra en sådan tankegang ikke kan forventes at ske en politisk socialisering før en tilstrækkelig kognitiv udvikling har fundet sted, hvilket nøjere fastlægges til ca. 11-13-års alderen, når barnet i sin kognitive udvikling er gået ind i det formelt-operationelle stade. Hvis man derimod tager udgangspunkt i den tredje approach - den sociale indlærings approach - kan denne ikke siges at begrunde et bestemt tidspunkt, fra hvilket den politiske socialisering starter. Spørgsmålet om på hvilket tidspunkt den politiske socialisering starter, får altså forskelligt svar, alt efter hvilken approach til socialisering der anlægges. Dette må selvsagt få betydning i det øjeblik, man ønsker at studere politisk socialisering af børn, idet der herigenem løses op for et så væsentligt problem som udvælgelsen af, hvilken alderspopulation, der er interessant at studere.

I forlængelse af dette problem vedr. socialiseringens start kan nævnes spørgsmålet om, hvilken aldersperiode der er væsentligst i relation til politisk socialisering. 1960'ernes dominerende opfattelse var, at den politiske socialisering i alderen 6-14 år var den væsentligste forstået på den måde, at i denne periode dannedes de mest fundamentale politiske orienteringer og værdier, og for det andet at sådanne tidlige generelle orienteringer og værdier måtte anses for at være særligt resistente over for modsatrettet socialisering senere hen. Denne periodes socialisering ville således være særlig betydningsfuld for individets senere politiske orienteringer og adfærd - og dermed for konsekvenserne for det politiske system. Efter dette "boom" i socialiseringen ville den politiske socialisering således i det væsentligste være afsluttet. Denne opfattelse kan igen føres tilbage til en psykoanalytisk synsvinkel, som netop betragter barndommen som den væsentligste periode m.h.t. personlighedsdannelsen. Hvis man derimod tog udgangspunkt i en kognitiv udviklings approach, ville man få et andet billede - dels ville der først være tale om en politisk socialisering efter den periode, hvor den psykoanalytiske ind-

faldsvinkel angav et "boom" - dels ville man ikke operere med et "boom" i den politiske socialisering, men derimod tale om en relativ langsom og fortløbende udvikling. Endelig ville der ikke efter en social indlærings approach blive peget på en bestemt periode som den væsentligste - der ville her kunne være tale om en livslang proces uden nogle kritiske perioder, og således at socialiseringen i en periode ikke i samme grad ville begrænse socialiseringen i en senere periode. Igen ses meget store forskelle alt efter hvilken approach, der anvendes, hvorfor det er yderst nødvendigt, at valget af approach sker bevidst og at den valgte approach anvendes med systematik og konsekvens.

Som endnu en dimension er der spørgsmålet om, hvorledes forbindelse er mellem den tidligere socialisering og senere politiske orienteringer og adfærd. På denne dimension ligger der i den psykoanalytiske approach, at den tidlige socialisering i meget udpræget grad vil være bestemmende for senere orienteringer og adfærd og i det hele taget sætte snævre grænser for evt. senere socialisering. Modsat denne opfattelse vil den sociale indlærings approach derimod ikke forudsætte noget sådant, idet det ifølge denne approach altid vil være muligt, at tidligere socialisering forsvinder eller ændres som følge af ny modsatrettet socialisering. Efter denne approach kan man således ikke hævde nogen bestemt sammenhæng mellem tidligere socialisering og senere politiske orienteringer og adfærd.

Alene på disse få dimensioner er det klargjort, at der er endog meget væsentlige forskelle mellem at anlægge den ene proces approach frem for den anden, hvilket er en konklusion, der holder selv ved en mere dybtgående analyse af, på hvilken måde de forskellige approaches kan anvendes på socialisering. De store forskelle mellem disse approaches' opfattelse af socialiseringsprocessen må gøre det klart, at en ad hoc sammenblanding af disse er utilstedelig og kun kan være en nødløsning. De store forskelle gør det klart, at man ikke kan springe fra den ene til den anden opfattelse, samt at forskellene er så store, at der ved anvendelsen af sådanne approaches vil være tale om socialiseringsstudier af meget forskellig karakter, hvilket skulle vise nødvendigheden af at anvende en egentlig approach systematisk ved studiet af politiske socialiseringsprocesser. I det hele taget er det også belyst, at sådanne centrale procesdimensioner ikke kan være politologisk uinteressante. Ved en vurdering af den politiske so-

cialiserings makrokonsekvenser må det være afgørende at vide, hvilken karakter processen har, hvilke variable som er de væsentlige for processens forløb, på hvilket tidspunkt socialiseringen starter, hvorvidt der i processens forløb er særligt kritiske perioder, og hvorledes den tidligere socialisering forholder sig til senere politisk socialisering og senere politiske orienteringer og adfærd.

En kritik, der ofte rettes mod forskningen i politisk socialisering, er, at der ikke inddrages, hvad man kunne kalde kontekstuelle variable. Kritikken har sin baggrund i, at den politiske socialisering ikke er noget i luften frit svævende, men netop foregår inden for en bredere social, politisk, økonomisk og kulturel sammenhæng. Med andre ord er det nødvendigt at inddrage sådanne variable ved socialiseringsstudier. Også i relation til denne problematik vil processtudier være værdifulde. Antallet af mulige kontekstuelle variable er kolossalt stort, hvorfor det vil være nødvendigt med en bestemmelse af, hvilke sociale oplevelser og erfaringer der påvirker individets politiske orienteringer og adfærd for herigennem indirekte at få udskilt de relevante kontekstuelle variable.

En lignende betragtningsmåde kan anvendes ved agentbetragtninger, som ofte er blevet kritiseret for at være utilstrækkelige. Via procesbetragtningens påpegning af de for individet betydende sociale oplevelser og erfaringer kan hermed også indirekte bedømmes, i hvor høj grad forskellige socialiseringsagenter er i stand til at påvirke disse oplevelser og erfaringer.

Nu over til nogle konkrete eksempler på at procesbetragtninger har medført en afklaring eller påpegning af disses relevans for politologiske problemstillinger. Antallet af eksempler er naturligvis begrænset af, at der kun er foretaget meget få egentlige processtudier i forbindelse med politisk socialisering.

Det første eksempel ligger i forlængelse af ovenstående bemærkninger vedr. procesbetragtningens betydning for kontekst- og agentstudier samt belyser den "omvendte" politologiske problemstilling - nemlig i hvilket omfang det er muligt for det politiske system at påvirke den politiske socialisering af det enkelte individ. Det er oplagt, at eventuelle forsøg på at sikre en for systemet positiv politisk socialisering (f.eks. via ud-

dannelsespolitik, familiepolitik osv.) må forudsættes et kendskab til socialiseringsprocessens forløb. Et grundigt processkendskab kan således belyse spørgsmålet om, i hvilket omfang den politiske socialisering kan styres og i givet fald på hvilken måde. Et eksempel på denne problematik kan findes i H. Hirsch⁹⁾ undersøgelse af den politiske socialisering af børn i en amerikansk fattigdomskultur.

Denne undersøgelse søger som den eneste at anvende en social indlæringsapproach ved studiet af politisk socialisering. Der peges specifikt på den indlæringsproces, der foregår via observation af modeller, og der inddrages i forbindelse hermed en række typiske social-learning variable så som hvilke modeller der findes, hvorledes modellerne vurderes, hvilken status modellerne har, hvilken orientering mod stimuli modellerne har osv. Denne undersøgelse afdækkede et billede af den politiske socialisering, som var meget afvigende i forhold til andre amerikanske undersøgelser. Via anlæggelsen af en social indlærings approach blev dog peget på netop én særligt væsentlig variabel - nemlig faderfravær (i indlæringssteoretisk terminologi modelfravær). Processtudiet pegede således her på en kritisk variabel. Men hermed er mulighederne for at pege på de relevante kontekstvariable også forbedret, idet faderfraværet nøje hænger sammen med, at det pågældende område var et fattigt, økonomisk underudviklet område med stor arbejdsløshed, hvilket betød, at mændene normalt måtte forlade området for at finde arbejde. Omvendt betød den hyppige forekomst af faderfravær, at der i dette område udvikledes et specielt socialiseringsmønster, som gav sig udslag i en politisk subkultur. Foruden denne konsekvens er det imidlertid også klart, at man her får et kendskab til den politiske socialiseringsproces, der gør det muligt at udtale sig om, på hvilken måde det politiske system har mulighed for at påvirke den politiske socialisering. I det konkrete tilfælde kunne det politiske system via iværksættelsen af et uddannelsesmæssigt - og økonomisk udviklingsprogram påvirke den centrale faktor faderfravær. Det skulle således være illustreret, at studiet af den politiske socialiserings-

---

9) H. Hirsch: Poverty and Politicization, New York, 1971.

proces ikke i dette tilfælde har været politologisk uinteressant eller irrelevant.

Ud over denne enlige undersøgelse ud fra en social indlærings approach er foretaget et mindre antal studier af den politiske socialiseringsproces ud fra en kognitiv udviklings approach,¹⁰⁾ som ligeledes har givet en del interessante resultater - herunder nogle politologisk relevante.

Det er således undersøgelser ud fra denne approach, som har sat et spørgsmålstejn ved, om den væsentligste politiske socialisering sker i alderen fra 6-7 år op til 13-14 år. Netop det tidlige tidspunkt for den politiske socialisering har været anvendt som et argument for, at denne socialisering på langt sigt vil være særlig resistent og dermed have væsentlige makropolitisk konsekvenser. Denne antagelse sættes der således et væsentligt spørgsmålstejn ved af de undersøgelser, som har anlagt en kognitiv udviklings approach.

Imidlertid ligger denne approach's vigtigste fordel i, at den beskæftiger sig med det kognitive aspekt af den politiske socialisering fremfor med det affektive, som normalt studeres. Denne approach har som udgangspunkt, at den politiske socialiserings kognitive aspekter (som er en forudsætning for de affektive aspekter) først vil udvikle sig fra tidligst 11 års alderen, når barnet går ind i den formelt-operationelle periode. Før denne alder vil barnet ikke være i stand til at tænke politisk. Under-

---

10) J. Piaget & A.M. Weil: "The Development of the Idea of the Homeland and of Relations with Other Countries", International Social Science Bulletin, 3, 1951, pp. 561-78. G. Jahoda: "Development of Scottish Children's Ideas and Attitudes about Other Countries", The Journal of Social Psychology, 58, 1962, pp. 91-108. G. Jahoda: "The Development of Children's Ideas about Country and Nationality", The British Journal of Educational Psychology, 1963, pp. 47-60. G. Jahoda: "Children's Concept of Nationality: A Critical Study of Piaget's Stages", Child Development, vol. 35, 1964, pp. 1081-92. J. Adelson & R. O'Neil: "The Growth of Political Ideas in Adolescence: The Sense of Community", Journal of Personality and Social Psychology, 4, 1966, pp. 295-306. J. Adelson, B. Green & R. O'Neil: "Growth of the Idea of Law in Adolescence", Developmental Psychology, 1969, pp. 327-32. J. Gallatin & J. Adelson: "Individual Rights and the Public Good: A Cross-National Study of Adolescent", Comparative Political Studies, 1970, pp. 226-42. R.M. Merelman: "The Development of Political Thinking in Adolescence", American Political Science Review, 1971, pp. 1033-47. R.M. Merelman: Political Socialization and Educational Climates: A Study of Two School Districts, New York, 1971 (b).

søgelse af denne karakter har endog peget på, at den politiske kognition slæber efter den almindelige kognitive udvikling, således at det er svært at tale om en udvikling før fra 13 års alderen. Disse undersøgelsesresultater frembyder unægteligt et dilemma for politisk socialiseringsforskningen, idet der i det mindste må spørges: er det rimeligt at antage, at tidligt tilegnede affektive orienteringer vil være særligt overlevelsesdygtige, når de ikke er kognitivt funderede? - og hvad betyder disse resultater for den politiske socialiserings makrokonsekvenser? Denne politologisk intrikate problemstilling kan imidlertid ikke belyses uden processtudier. For det første må vurderes, hvilket af de to synspunkter, der skal tillægges størst betydning, og for det andet bliver et helt afgørende spørgsmål, hvorledes de to aspekter påvirker hinanden. Vil de tidlige affektive orienteringer styre den senere udvikling af de kognitive aspekter - eller vil den senere udvikling af de kognitive aspekter give sig udslag i ændringer i de affektive aspekter af de politiske orienteringer? D.v.s. at før en afklaring af de politologiske problemstillinger kan foretages, må man foretage en yderligere række af processtudier.

Som et sidste eksempel skal nævnes en undersøgelse af Merelman foretaget ud fra en kognitiv udviklings approach.¹¹⁾ Merelman har i sine undersøgelser særligt beskæftiget sig med udviklingen af evnen til "policy thinking" og af forståelsen af den demokratiske ideologi... Ifølge den traditionelle opfattelse er indholdet af den politiske socialisering (primært i USA) præget af en meget stærk støtte til et demokratisk politisk system og demokratiske værdier og spilleregler - og herpå bygges antagelserne om politisk socialiserings væsentlige betydning for bevarelsen af et demokratisk styre. Merelman udtrykker imidlertid skepsis m.h.t. om denne opfattelse kan holde, idet de undersøgelser, han har foretaget, peger i modsat retning. Han udtrykker tvivl om, hvorvidt denne massive støtte til et demokratisk system nu også eksisterer. Merelmans studier viser således, at selv for 18-årige gælder, at evnen til at tænke i overensstemmelse med en demokratisk ideologi, kun er udviklet i beskedent omfang - forståelsen af den dybere filosofi bag den demokratiske ideologi

---

11) Merelman, op.cit., 1971 og 1971 (b).

er relativt beskeden. Dette rejser spørgsmålet om denne evne i det hele taget udvikles? Dette spørgsmål kan ikke besvares i dag - men rejser imidlertid tvivl om, i hvilket omfang den politiske socialisering har betydning for opretholdelsen af et demokratisk politisk system.

Konklusionen på denne behandling af procesbetragtningen må således være, at studier af den politiske socialiseringsproces er yderst nødvendige for den videre udvikling af forskningen inden for dette område, og dette gælder i samme omfang for områdets to hovedaspekter - de politologiske ambitioner samt procesbetragtningen.

I denne forbindelse finder jeg, at det må være en frugtbar fremgangsmåde at se, hvorvidt andre samfundsvidenskabelige discipliners approaches til socialisering også kan anvendes ved studiet af politisk socialisering. Som nævnt kræver dette dog en meget mere grundig gennemgang, end det er muligt at give i artikelform.

Imidlertid kan kort nævnes, at den forskning af politisk socialisering, der er foretaget i løbet af 1960'erne, i særlig grad har været inspireret af en freudiansk psykoanalytisk indfaldsvinkel. Ved en nærmere vurdering af denne approach finder jeg dog, at denne approach højst kan have en vis heuristisk værdi. M.h.t. anlæggelsen af en kognitiv udviklings approach har dette på mange måder vist sig frugtbart, idet sådanne studier i flere henseender har givet en værdifuld korrektion til den tidligere forskning og således kan anvendes som en supplerende approach. Udelukkende at anvende denne approach anser jeg dog ikke for frugtbar, idet denne approach på flere væsentlige dimensioner er en for snæver approach til den politiske socialiseringsproces. Derimod finder jeg, at en social indlæringsapproach er den af andre discipliners approaches til socialisering, der med størst fordel kan anvendes i forbindelse med studiet af den politiske socialiseringsproces, hvilket er en vurdering, der knytter sig mindre til dens tidligere anvendelse ved studiet af politisk socialisering end til denne approach's generelle tankegange.